

Kristian Lewis

Barbara Štebih

Institut za hrvatski jezik i jezikoslovlje

Jurjevska 31/1a, HR-10000 Zagreb

*klewis@ihjj.hrb bstebih@ihjj.hr;*

## NAZIVI ZA VRSTE RIJEČI U HRVATSKOME KAJKAVSKOME KNJIŽEVNOM JEZIKU

U članku se razmatraju nazivi za vrste riječi u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku. Analizom su obuhvaćena tri rječnika i sedam gramatika, a rezultati se uspoređuju sa spoznajama dosadašnjih istraživača.

### 1. Uvod

U ovome se radu razmatra gramatička terminologija, točnije – nazivi za vrste riječi, u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku. Kada govorimo o pojmu hrvatski kajkavski književni jezik, podrazumijevamo da “pojam ‘književni jezik’ sadrži u sebi najšire značenje toga termina, tj. on obuhvaća pored jezika beletristike i jezik znanosti, publicistički jezik i sve druge realizacije pisano-ga jezika na raznim razinama javne upotrebe” (Šojat 1969:65). Od 16. stoljeća pa do prihvaćanja standardnoga jezika štokavske osnove u 19. stoljeću riječ je, dakle, o neprekinutom trajanju hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. Vončina (1988/89: 66) u njegovu razvitku i normiranju razlikuje tri faze:

1. Početna faza obuhvaća razdoblje od kajkavskoga prvotiska – Pergošićeva *Decretuma* (1574.) – do 1670., kada je objavljen Habelićev *Dictionar*. U tom razdoblju norma hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika određivala se spontano, bez gramatika i rječnika koji bi je propisivali.

2. U drugoj fazi (1670. – 1779.) normu hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika propisuju rječnici (Habelićev, Belostenčev, Jambrešićev) koji određuju što je prihvatljivo na fonološkoj i leksičkoj, ali ne i na morfološkoj i sintak-tičkoj razini.

3. Treća faza počinje 1779. pojavom Vitkovićeve rukopisne gramatike. Za to je razdoblje karakteristična stabilizacija i usustavljanje svih razina gramatičke norme. Gaj 1836. počinje tiskati *Danicu* na jeziku štokavske osnove i time označava početak kraja hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika.

Zbog svega navedenoga, hrvatski kajkavski književni jezik možemo definirati kao polifunkcionalan, normiran, stilistički diferenciran anorganski govor koji je zadovoljavao sve komunikacijske potrebe. Na izgrađenost i stilsku diferenciranost jezika upućuje postojanje strukovnih terminoloških sustava (medicinska, matematička, pravna terminologija, administrativni jezik...) te za jezikoslovlje osobito važnog metajezika, odnosno jezikoslovne terminologije.

Dosadašnja istraživanja gramatičkoga nazivlja dala su mnoštvo radova, koji su, nažalost, dobrim dijelom podcijenili važnost i doprinos hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika ukupnosti hrvatske lingvistike. Pionirski posao proučavanja hrvatske i srpske gramatičke terminologije napravio je Tomo Maretić. On je, međutim, u svoju studiju *Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka* od kajkavskih izvora uključio samo Jambrešićev *Lexicon latinum* i Belostenčev *Gazophylacium* te gramatiku Josipa Đurkovečkog. Rikard Simeon u korpus za *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva* dodao je, uz Maretićeve izvore, još samo gramatiku Blaža Tadijanovića. Ni ostali istraživači hrvatskoga gramatičkog nazivlja (D. Raguž, A. Ptičar, I. Pranjković) svojim znanstvenim interesom nisu obuhvatili kajkavske izvore<sup>1</sup>. Obradom naziva za vrste riječi i njihovom usporedbom s potvrdama iz drugih dvaju književnih jezika – štokavskoga i čakavskoga – namjerava se utvrditi postoje li terminološke istosti, što bi ukazivalo na svjesno ujednačivanje terminoloških sustava radi lakše znanstvene i kulturne komunikacije.

Bitan aspekt za raščlambu gramatičke terminologije jest i njezino vremensko određenje. Premda je dugo vladalo mišljenje da je ona nastala uglavnom u drugoj polovici 19. stoljeća<sup>2</sup>, Ptičar dokazuje da se već u 18. stoljeću radilo na terminološkom ujednačivanju kajkavskoga i štokavskoga književnog jezika pa se stoga o sustavnom stvaranju hrvatskoga jezikoslovnog nazivlja može govoriti od 18. stoljeća<sup>3</sup>.

Upravo 18. stoljeće predstavlja zlatno doba kajkavštine, što se očituje ve-

---

<sup>1</sup> Raguž je analizirao gramatičko nazivlje Tome Babića i Lovre Šitovića, Ptičar se bavi slavonskim gramatičarima, a Pranjković je proučavao slovnice čiji su autori franjevci s područja provincije Bosne Srebrene.

<sup>2</sup> Primjerice, Maretić uzima samo četiri izvora iz 18. stoljeća – rječnike Della Belle, Belostenca, Jambrešića i gramatiku M. A. Relkovića.

<sup>3</sup> Ptičar, 1992:151.

likim brojem objavljenih gramatika i rječnika. Korpus analiziran za ovaj rad čine tri reprezentativna kajkavska rječnika – Habelićev *Dictionar*, Belostenčev *Gazophylacium* i Jambrešićev *Lexicon* – te sedam<sup>4</sup> gramatika nastalih u razdoblju od 1772. do 1837. godine<sup>5</sup>. Prema jeziku kojim su pisane, gramatike se mogu podijeliti na gramatike hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika na njemačkome i gramatike njemačkoga jezika na hrvatskome kajkavskome književnom jeziku<sup>6</sup>. Ptičar (1992: 152) dosadašnjim istraživačima zamjera upravo zanemarivanje hrvatskim kajkavskim književnim jezikom pisanih priručnika koji opisuju njemački jezik.

## 2. Korpus

Analizom su obuhvaćeni već spomenuti Habelićev, Jambrešićev i Belostenčev rječnik te sljedeće kajkavske gramatike: *Nemška gramatika* (1772.) Antuna Rajspa, *Gründe der kroatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend* (1779.) Ivana Vitkovića, *Anleitung zur deutschen Sprache* (1780.) bez imena autora, *Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche* (1783.) Ignaca Szentmártonyja, *Kroatische Sprachlehre* (1795.) Franza Korniga, *Kroatisch-slawische Sprachlehre* (1826.) Josipa Đurkovečkog te *Grammatik der kroatischen Mundart* (1837.) Ignaca Kristijanovića.

### 2. 1. Juraj Habelić: Dictionar (H<sup>7</sup>)

Habelićev *Dictionar ili reči slovenske zvekšega ukup zebrane, u red postavljene i diačkemi zlahkotene*, objavljen 1670. u Grazu, predstavlja najstariji tiskani kajkavski rječnik. Taj kajkavsko-latinski rječnik relativno je malog opsega zbog temeljne namjene za koju je pisan – školsku uporabu. Popisan leksički fond bio je polazište i kasnijim leksikografima, a Šojat (1984:255) napominje da su “iz njega crpili riječi i nekajkavski leksikografi (npr. Stulli)”.

### 2. 2. Ivan Belostenec: Gazophylacium (B)

Premda je Belostenčev rječnik *Gazophylacium seu latino-illyricorum ono-*

---

<sup>4</sup> U obzir treba uzeti da je analizirano i 2. izdanje gramatike *Anleitung zur deutschen Sprache*, izišlo 1816. godine. To se izdanje zbog minimalnih razlika, na koje se ukazuje dalje u tekstu, ne smatra posebnom gramatikom.

<sup>5</sup> Valja napomenuti da su i pravopisni priručnici obuhvaćenoga razdoblja imali mnogo zajedničke gramatičke terminologije, uz onu pravopisnu. Međutim, time se ovdje nismo bavili.

<sup>6</sup> Objе spomenute skupine gramatika u daljnjem tekstu nazivamo kajkavskim gramatikama.

<sup>7</sup> U zagradi je navedena kratica pod kojom se izvor navodi u tabličnom pregledu.

*matum aerarium*, odnosno *Gazophylacium illyrico-latinum*, napisan većim dijelom još u 17. stoljeću, tiskan je u Zagrebu 1740. godine. Latinsko-kajkavski dio rječnika ima oko 40.000 natuknica, a kajkavsko-latinski oko 25.000. U korpus toga rječnika uključen je i ukupan leksički fond Habelićeva.

Kao pripadnik ozaljskoga književnog kruga Belostenec je, nastojeći rječnik učiniti korisnim pripadnicima svih triju hrvatskih idioma, uključivao i štokavske i čakavske potvrde. Međutim, da je *Gazophylacium* ponajprije kajkavski rječnik svjedoči i to da je riječi iz drugih idioma posebno označavao kraticama.

### 2. 3. Franjo Sušnik – Andrija Jambrešić: *Lexicon latinum* (J)

*Lexicon latinum interpretatione illyrica, germanica et hungarica locuples* izišao je u Zagrebu 1742. godine. Premda se autorstvo obično pripisuje samo Andriji Jambrešiću, rad na tom rječniku započeo je Franjo Sušnik, pa ga je ispravno nazivati Sušnik-Jambrešićevim rječnikom.

U literaturi vlada dosta dvojbi o tome kolik je udio kojega autora u konačnoj verziji rječnika. Skloni smo prihvatiti Šojatovo mišljenje (1984: 262) “da je danas veoma teško, ako ne i nemoguće, pouzdano utvrditi kolikom je dijelu *Leksikona* autor Sušnik, a kolikom Jambrešić. Međutim, jasno je da treba vjerovati Jambrešićevim riječima u *Predgovoru* i pripisati konačni oblik *Leksikona* njemu”.

### 2. 4. Antun Rajsp: *Nemška gramatika* (Nem gram<sup>8</sup>)

Puni naslov ove 1772. godine tiskane gramatike je *Nemška gramatika oder Anfangsgründe der Deutschen Sprachkunst zum Gebrauche der Croatischen Jugend in der Landessprache verfasst*. Riječ je o slovnici njemačkoga jezika pisanoj hrvatskim kajkavskim književnim jezikom. Jembrih (1997: 225) prvi neosporno utvrđuje autorstvo Antuna Rajspa: “Dosad je, u slavistici i kroatistici, spomenuta gramatika bila bibliografski označavana kao “Nemška gramatika” bez imena autora, jer se u naslovu nigdje ono i ne spominje. No, danas, ipak, znamo na temelju arhivskih dokumenata da je njezin autor Antun Rajsp”<sup>9</sup>. Godine 1775. gramatika je prevedena na štokavski, “ilirski” jezik za potrebe Srijemske županije.

---

<sup>8</sup> Kratice u zagradama navode se samo uz gramatike koje su uključene u tablični pregled.

<sup>9</sup> Opširnije o tome Jembrih 1992., Puškadija-Ribkin 1994./95., Jembrih 1997.

U uvodu Rajsp ovako tumači svoje namjere: “Nemškom naimre jeziku Horvate priučiti ter onak nje z bližnemi narodi vu složenost vekšu i priateljstvo spraviti. Kaj pako bolje potrebno biti more, nego da z onemi z kojemi neprestance posla imamo takaj govoriti znamo.” Imajući na umu da svi potencijalni korisnici njegove knjige ne govore latinski, Rajsp domeće: “Da ne samo onem koji se dijačkoga jezika naredno vučili jesu, nego i drugem koji od dijačkoga i školneh navukov nikaj ne znaju, služiti more dijačke reči ostavil i mesto njih horvatske ter more biti za prvi put prikladne znašel jesem.”

S obzirom na to da opisuje njemački jezik, Rajsp uvodi nazive i za vrste riječi koje u kajkavštini ne postoje. Takav je primjer *spolnik* – član.

U prvom dijelu gramatike bavi se morfologijom (član, imenica, pridjev, zamjenica, broj, particip, prilog, dok uzvike i veznike ne spominje), u drugom sintaksom, a u trećem dijelu donosi nekoliko razgovora (na kajkavskom i na njemačkom jeziku).

## 2. 5. Ivan Vitković: Gründe der kroatischen Sprache zum Nutzen der deutschen Jugend

Riječ je o rukopisnoj gramatici, napisanoj 1779. godine. U njoj je dan gramatički opis hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, a namijenjena je govornicima njemačkoga jezika. Vitković gramatičko nazivlje donosi na latinskoje (*nomen, pronomen, particip...*) i njemačkome jeziku (*Nennwort, Fürwort, Mittelwort...*), no uopće ne daje kajkavsku terminologiju. Stoga nije bilo osnove za njezino uvrštavanje u tablični pregled naziva.

## 2. 6. Anleitung zur deutschen Sprache (Nem jez)

Godine 1780. tiskana je gramatika *Anleitung zur deutschen Sprache zum Gebrauche der Nationalschulen in dem Königreiche Hungarn und Kroatien / Napučenje vu navuk nemškoga jezika za potrebnost narodnih škol vurgerskoga i horvatskoga kraljevstva*. Autor nije utvrđen, ali njezin ustroj odaje dobra poznavatelja onodobne gramatičke prakse. Sustavan gramatički opis njemačkoga jezika na hrvatskome kajkavskome književnom jeziku obuhvaća *pravoizgovaranje ali pravočtenje, glasomerenje, pravopisanje, rečimenjanje i rečislaganje*.

Budući da je riječ o gramatici njemačkoga jezika, autor – poput Rajspa – kao *stran govorenja* navodi i *spolnik* (član). Da bi bio što razumljiviji njemačkim govornicima, uz kajkavsku terminologiju navodi i njemačku (*vremenoreč – Zeitwort, zaime – Fürwort...*).

Posebno su podrobno obrađene nepromjenljive riječi poput uzvika (*medmetki*), koje dijeli na *podbadajuće*, *radujuće*, *tugujuće*, *segurajuće*, *odurjavajuće*, *kunujuće* i *želeće*, ili veznika (*ciljajući*, *rastavljajući*, *pogodbeni*, *protistavljajući*, *zadružeci*).

Gramatika je ponovno objavljena 1816. godine, a jedina primijećena novost je da se za prilog umjesto *pristavek* koristi naziv *prireček*.

## 2. 7. Ignac Szentmártony: Einleitung zur kroatischen Sprachlehre für Teutsche

Szentmártonyjeva gramatika (1783.) prva je tiskana gramatika hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, koji je u njoj vrlo iscrpno i precizno opisan. Szentmártony hrvatski kajkavski književni jezik opisuje koristeći se kategorijama latinskoga i njemačkoga jezika. Međutim, da nije riječ o nekritičkom preuzimanju, uočava i Šojat (1984/85: 219): “Koliko je god Szentmártony prilagođavao svoj tekst maniri tadašnjih latinskih i njemačkih gramatika, on se nije slijepo držao uzoraka. Veoma je točno zapažao kajkavske osobine koje su drugačije nego u tim jezicima i opravdavao svoja gledišta i odstupanja od uobičajenih prikaza (npr. njegovo tumačenje o nepostojanju preterita i konjunktiva u kajkavštini).”

Gramatika je pisana njemačkim jezikom, a autor uz njemačke nazive ne navodi kajkavske.

## 2. 8. Franz Kornig: Kroatische Sprachlehre

Cjelovit naslov ove gramatike iz 1795. godine glasi *Kroatische Sprachlehre oder Anweisung für Deutsche die kroatische Sprache in kurzer Zeit gründlich zu erlernen, nebst beigefügten Gesprächen und verschiedenen Übungen*. Pišući svoju slovnice, Kornig se obilato koristio njemu dostupnim kajkavskim gramatikama. Tako u uvodu kaže: “Das Gute, so ich in anderen Büchern fand und hierher anpassend glaubte, habe ich benutzt; Ordnung und Methode habe ich nämlich gewählt, die in den Sprachlehren der meisten gebildeten Sprachen gewöhnlichste ist.”<sup>10</sup>

Poput Szentmártonyja, autor ne donosi kajkavske nazive.

## 2. 9. Josip Đurkovečki: Kroatisch-slawische Sprachlehre (Đurk)

Godine 1826. Josip Đurkovečki objavljuje *Kroatisch-slawische Sprachlehre*

---

<sup>10</sup> “Koristio sam se svim onim dobrim što sam pronašao u drugim knjigama i onim što sam smatrao prikladnim za ovu gramatiku. Naime, odabrao sam onaj raspored i metodu koji su uobičajeni u gramatikama većine učenih jezika.” (prev. B. Š.)

*zum Nutzen der Slavonier und Gebrauche der übrigen auswärtigen Nationen.* Korisnicima i istraživačima ove gramatike Đurkovečki je uvelike olakšao uporabu usporednim tekstom na hrvatskome kajkavskom i njemačkom jeziku.

Zanimljivo tumačenje o tome zašto vrijedi učiti hrvatski kajkavski književni jezik nalazimo već u uvodu ove gramatike: “Hrvatsko-slavinski jezik dijačkom jeziku je najspodobniji ar nijeden jezik kak nazočni previdjen z vsakojakemi načini, premetanji i delnikoreči kak i dijački i zato iz stranskoga jezika govorenje vsako razumlivo lahko i na friškom prenesti se more, vu čem drugi jeziki zbog menjkanja delnikoreči nisu natuliko srečni.”

## 2. 10. Ignac Kristijanović: Grammatik der kroatischen Mundart (Krist gram)

Riječ je o njemačkim jezikom pisanoj gramatici hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika, objavljenoj 1837. godine. Sam autor nije tajio da se pišući gramatiku ugledao u dotad objavljene slovnice. Tako na prvoj stranici navodi da je ta gramatika “neu bearbeitet” te u uvodu spominje i autore drugih gramatika – Vitkovića i Relkovića – vjerojatne uzore.

U drugom dijelu gramatike *Von den Redetheilen der kroatischen Sprache* Kristijanović usporedno donosi nazive za vrste riječi na njemačkom i kajkavskom. Godine 1840. objavljuje uz gramatiku *Anhang zur Grammatik der kroatischen Mundart*, aneksni kajkavsko-njemački rječnik.

## 3. Obrada

Rezultati istraživanja provedenog na navedenom korpusu radi sustavnosti i preglednosti prikazani su tablično. U tablicu su uneseni samo kajkavski nazivi za vrste riječi. Njemački i latinski nazivi, kao i latinizmi, izostavljeni su. Posljedica takvog odabira je uvrštavanje u tablicu gramatičkih naziva iz samo četiriju od sedam obrađenih gramatika.

Pri ispisivanju naziva iz rječnika kajkavske smo potvrde tražili pod sljedećim latinskim natuknicama: *nomen, substantivum, pronomen, adjectivum, numerus, verbum, participium, adverbium, praepositio, interjectio, conjunctio*. U Habledića i u kajkavskome dijelu Belostenčeva rječnika provjerili smo pak potvrđenost kajkavskih naziva ekscerpiranih iz gramatika. Međutim, kao što je vidljivo iz tablice, mnogi nazivi nisu ovjereni u rječnicima.

Tako, primjerice, Belostenec u predgovoru donosi tumač kratica i navodi latinsko nazivlje za vrste riječi, ali ga ne prevodi na hrvatski kajkavski književni jezik. U rječnicima pojedine natuknice uopće ne nalazimo (npr. natuknice

*adverbium* nemaju ni Belostenec ni Jambrešić), dok pod drugima nema odgovarajućih kajkavskih naziva. Tako u Belostenca s. v. *numerus* nalazimo samo *broj*. Stoga ne možemo znati je li riječ o brojci, vrsti riječi ili gramatičkoj kategoriji broja. S. v. *participium* objašnjenje je *dela jemanje*, što znači sudjelovanje, sudioništvo. Gramatičkoga značenja tu ne nalazimo. Isto je i s natuknicom *praepositio* kod koje Belostenec tumači “est pars orationis”. I Jambrešić i Belostenec *verbum* prevode s *reč* u značenju “riječ” a ne “glagol”.

	H	B	J	Nem gram	Nem jez	Đurk	Krist gram
imenica	ime stojeće	ime stojeće/ samostojna, samobitna reč	ime	samostavno ime/ imenujuća reč	samostavno ime	samostavno ime	samostavno ime
zamjenica	Ø	Ø <sup>11</sup>	zaima	namestna reč	zaima	zaima	zaima
pridjev	ime priložno	ime priložno, priložljivo, pristavno/ reč priložna	Ø	pridavna reč	pridavno ime	pridavno ime	pridavno ime
broj	broj <sup>12</sup>	broj	broj	brojna reč	brojno ime/ brojna reč	Ø <sup>13</sup>	broj
glagol	Ø	Ø	Ø	vremenita reč/ vremenoreč	vremenoreč	vremenoreč	vremenoreč
particip	Ø	Ø	delnikoreče	participium <sup>14</sup>	delnikoreč	delnikoreč	delnoreč
prilog	pridanje/ pridavek	Ø	Ø	pridavek	pristavek/ prireček (1816.)	prireček	pristavek
prijedlog	Ø	Ø	predstavje/ predreče	predstavek	predstavek	predstavek	predstavek
uzvik	Ø	medpoloženje, medmetek, vmetek	medpostavek/ medpostavljanje	Ø	medmetek	medmetek	medmetek
veznik	Ø	Ø	Ø	Ø	veznik	veznik	veznik

<sup>11</sup> S. v. *pronomem* Belostenec donosi samo sljedeću definiciju: “Reč ka se mesto imena polaže.”

<sup>12</sup> Habdelić, Belostenec i Jambrešić s. v. *numerus* donose *broj*, ali se ne može znati odnosi li se to i na broj kao vrstu riječi.

<sup>13</sup> Đurkovečki brojeve smatra podvrstom pridjeva i ne koristi nikakav poseban gramatički naziv za njihovo imenovanje: “Imena pridavna, koja znamenuju broj, rudu, narod i koja iz samostavnoga imena, zaimena, vremeno i delnikoreči ispelivaju se, nemaju nego jednoga stupaja, v. p. jeden, prvi, moj, koj, svoj, kamenit, horvatski...” (Đurkovečki, 70).

<sup>14</sup> Ovdje je učinjena iznimka u navođenju latinizama u tablici kako se ne bi pogrešno zaključilo da Rajsap nema naziva za particip ili da ga ne razlikuje kao posebnu vrstu riječi.



Prikazani su nazivi za deset vrsta riječi, deset *stran govorenja*. Premda onodobna gramatička praksa ne izdvaja broj kao vrstu riječi, već ga se smatra podvrstom pridjeva, zbog podjele vrsta riječi u suvremenim gramatikama u ovome je pregledu broj ipak izdvojen. S druge strane, izdvajanje participa uvjetovano je jezičnopovijesnim razlozima. Naime, stari kajkavski gramatičari, dajući opis bilo kajkavskoga, bilo njemačkoga jezika, oslanjaju se na kategorije u latinskim gramatikama te slovnicama njemačkoga jezika svojega vremena.

#### 4. Usporedba s rezultatima dosadašnjih istraživanja

Potvrđene kajkavske nazive usporedili smo s rezultatima dosadašnjih istraživanja povijesnoga gramatičkog nazivlja (Maretić 1932., Simeon 1969., Raguž 1980./81., Ptičar 1987., 1992.), pa se uza svaki kajkavski naziv donose gramatike u kojima su potvrđene leksičke varijante toga naziva. Pod pojmom leksička varijanta podrazumijevamo fonološke, morfološke i sintagmatske inačice kod kojih su označenici identični (npr. *vremenoreč* : *vremenorič* (Starčević), *zaim* : *zaimenak* (Stulli), *broj* : *brojorič* (Starčević) : *brojno ime* (Babukić, Mažuranić)).

Za nazive *samostavno ime* i *samostojna reč* leksičke varijante nalazimo u Lanosovića, Starčevića, Babukića 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859. i Šuleka 1860., 1874., Jagića i Vebera 1862.

Usporedba rezultata pokazala je da najranije potvrde leksičke varijante *samostojna reč* nalazimo već u Belostenca, dakle u 17. stoljeću, te *samostavno ime* u Rajsposvoj gramatici, koja također prethodi Lanosovićevoj.

Leksičke varijante naziva *zaim* potvrđene su u Šitovića, Della Belle, Stulija 1801., 1806., Starčevića, Babukića, 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859., Šuleka 1860., 1874. i Vebera 1862. Vjerojatno je riječ o kalku prema latinskoj *pronomem*.

Za naziv *namestna reč*, potvrđen samo u Rajsposvoj *Nemškoj gramatici*, varijantu nalazimo već u Mikalje.

Kajkavski gramatičari i leksikografi u ovome slučaju preuzimaju nazive otprije prisutne u hrvatskoj gramatičkoj tradiciji.

Varijante naziva *pridavna reč* i *pridavno ime*, potvrđene već kod Rajspe i u njemačkoj gramatici iz 1780. godine, nalazimo kasnije u Starčevića, Babukića 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859. i Šuleka 1860., 1874. te Jagića i Vebera.

U Habledića i Belostenca potvrđen je i stariji naziv *ime priložno* koji daljnja gramatička praksa nije prihvatila.

U kajkavskim izvorima postoji nekoliko inačica za naziv *broj*, *brojno ime*, *brojna reč*<sup>15</sup>. Varijante su zabilježene najprije u Mikalje, nadalje kod Babića, Šitovića, Della Belle, Tadijanovića, Starčevića, Babukića 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859. i Divkovića.

Potvrde naziva *vremenoreč*, koji u kajkavskih gramatičara nalazimo od 1772. godine, bilježe kasnije i Starčević i Mažuranić 1839. Riječ je o kalku prema njemačkome *Zeitwort*.

Za particip u kajkavaca nalazimo *delnikorečje*, *delnikoreč* i *delnoreč*, a inačice donose Starčević, Babukić 1836., 1854., Mažuranić 1839., 1859., Veber i Divković. Riječ je o kalku prema latinskome *participium*.

I u ovome se slučaju naziv javlja u kajkavaca, kako u rječnicima tako i u gramatikama, u 18. stoljeću, više od pola stoljeća prije no u Starčevića.

U Relkovića se prvi put javlja naziv *priričnik* (kod kajkavskih gramatičara varijanta je *prireček*), čije inačice nalazimo i kod Lanosovića, Starčevića, Babukića 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859. i Šuleka 1860., 1874.

Drugi kajkavski nazivi *pridanje*, *pridavek* i *pristavek* u kasnijoj se leksikografskoj i gramatičkoj praksi ne nasljeđuju.

Za kajkavski naziv *predstavek* leksičke varijante nalazimo već u Šitovića, potom u Relkovića, Stullija, Starčevića i Divkovića.

U kajkavaca za uzvik nalazimo nazive *medmetek*, *medpoloženje*, *medpostavek* i *vmetek*. Stoga se Raguževa tvrdnja (1980/81:115) da se naziv *meumetak* prvi put javlja kod Šitovića može smatrati donekle točnom jer leksičku varijantu *medmetek* bilježi već Belostenec. Varijante naziva bilježe i drugi gramatičari: Della Bella, Relković, Stulli 1801., 1806., Voltiggi, Starčević, Babukić 1836., 1854., Mažuranić 1839., 1859.

Naziv *veznik*, koji se do danas rabi, najranije je potvrđen u kajkavaca, u gramatici iz 1780. godine. Nalazimo ga i u Starčevića, Babukića 1836., 1854., Mažuranića 1839., 1859. i Šuleka 1860., 1874. I u ovome slučaju može se govoriti o pomicanju vremenske granice potvrde za naziv tridesetak godina unatrag.

Usporedba je, sumarno, pokazala da se pojedini nazivi javljaju ranije, i to u kajkavskih leksikografa i gramatičara, nego što je zabilježeno u dosadašnjim istraživanjima.

---

<sup>15</sup> Smatra se da je riječ o kalku prema njemačkome *Zahlwort*.

## 5. Zaključak

Provedena analiza gramatičke terminologije u odabranim rječnicima i slovnica pokazala je da su kajkavski gramatičari dobri poznavatelji gramatičke tradicije koja im prethodi te ju uzorno slijede i dograđuju. To se u prvom redu odnosi na strukturiranje gramatika, pri čemu se ugledaju na latinske i njemačke onodobne uzore. Ovdje, međutim, nije riječ o nekritičkom preuzimanju jer se pažaju i opisuju specifične kajkavske osobine te se dodatno obrazlažu.

Uključivanje u korpus hrvatskim kajkavskim književnim jezikom pisanih gramatika koje opisuju njemački jezik pokazalo se opravdanim jer i u tim priručnicima nalazimo kajkavsku gramatičku terminologiju.

Što se tiče rezultata analize rječnika, možemo zaključiti da je u njima gramatička terminologija (ne samo za vrste riječi) slabo zastupljena i ne osobito sustavno popisana. Time je i ovdje potvrđena točnost periodizacije razvitka norme hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika Josipa Vončine. Naime, u rječnicima se propisuje samo što je korektno na fonološkoj i leksičkoj razini, dok pojava gramatika označava viši stupanj u standardizaciji jer se određuje norma na morfološkoj i sintaktičkoj razini, razvija se metajezik i gramatička terminologija. Dakle, već u 18. stoljeću u hrvatskome kajkavskome književnom jeziku postoji izgrađena i sustavna gramatička terminologija pa se ono s pravom naziva i zlatnim dobom kajkavštine.

Usporedba s rezultatima istraživanja drugih autora dovela nas je do zaključka da su kajkavski gramatičari i leksikografi ponegdje inovatori, a gdje gdje ostaju izoliranima jer se njihovi nazivi ne potvrđuju ni u jednome drugom izvoru. U promatranom korpusu tako najstariju potvrdu za naziv *medmetek* nalazimo u Belostenca, a nazive *samostavno ime*, *pridavna reč* i *vremenoreč* bilježi već Rajsp.

S druge strane, nazivi kao što su *ime stoječe*, *ime priložno* (Habdelić, Belostenec), *samobitna reč*, *ime priložljivo*, *pristavno* (Belostenec), *pridanje*, *pridavek* (Habdelić) ne javljaju se u kasnijim gramatikama. Stoga o njima možemo govoriti kao o svojevrsnim kajkavskim izolatima.

Međutim, što se tiče glavnine naziva kojima se koriste, kajkavski su leksikografi i gramatičari nastavljajući postojeće gramatičkoterminološke tradicije.

Iz svega izloženoga možemo zaključiti da su gramatičari i leksikografi svih triju hrvatskih književnih jezika poznavali radove svojih prethodnika i suvremenika te svjesno gradili jedinstvenu gramatičku, pa time i lingvističku, terminologiju hrvatskoga jezika.

## Literatura

- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2002. Vrste riječi u gramatikama Šime Starčevića. *Rasprave Instituta za hrvatski jezik i jezikoslovlje* 28, 7–21.
- BRLOBAŠ, ŽELJKA 2001. *Teorijska promišljanja o vrstama riječi. Suvremena lingvistika*, 267–279.
- JEMBRIH, ALOJZ 1986. Kajkavska gramatika Ignacija Szentmártonyja (1783). *Radovi Zavoda za znanstveni rad JAZU* 1.
- JEMBRIH, ALOJZ 1992. Antun Rajsp, autor njemačko-hrvatskokajkavske gramatike iz 1772. *Hrvatski kajkavski koledar*, 131–136.
- JEMBRIH, ALOJZ 1997. Na izvorima hrvatske kajkavske književne riječi. *Biblioteka znanstveno popularna djela* 44.
- LASZOWSKI, EMIL 1922. Prilog književnom radu Nikole Plantića. *Nastavni vjesnik*, knj. 30, 14–15.
- MARETIĆ, TOMO 1932. Pregled srpskohrvatske gramatičke terminologije XVII, XVIII i XIX vijeka. *Rad JA* 243, 13–90.
- PRANJKOVIĆ, IVO 2000. *Hrvatski jezik i franjevci Bosne Srebrene*. Zagreb: Matica hrvatska.
- PTIČAR, ADELA 1987. Gramatička terminologija u gramatici M. A. Relkovića. *Rasprave ZHJ* 13, 65–77.
- PTIČAR, ADELA 1990. Hrvatski aneksni rječnici u 18. stoljeću. *Rasprave ZHJ* 16, 223–227.
- PTIČAR, ADELA 1990. Hrvatski pravopisni priručnici u drugoj polovici 18. stoljeća. *Rasprave ZHJ* 16, 231–236.
- PTIČAR, ADELA 1992. Prinos proučavanju jezikoslovnoga nazivlja 18. stoljeća. *Rasprave ZHJ* 18, 151–165.
- PUŠKADIJA–RIBKIN, TATJANA 1994/95. Njemačka gramatika Antuna Rajspa iz 1772. godine. *Vrela i prinosi*, br. 20, 17–28.
- RAGUŽ, DRAGUTIN 1980/81. Hrvatska gramatička terminologija u dvjema preradbama Alvaresove latinske gramatike. *Filologija* 10, 97–125.
- SIMEON, RIKARD 1969. *Enciklopedijski rječnik lingvističkih naziva*, I–II, Zagreb: Matica hrvatska.
- STOLAC, DIJANA 1995. Standardizacijski procesi u kajkavskom književnom jeziku. *Filologija* 24–25, 331–337.
- ŠOJAT, ANTUN 1969. Kratki navuk jezičnice horvatske. *KAJ* II/5.
- ŠOJAT, ANTUN 1984. Stara kajkavska leksikografija. *Zbornik vo čest na Blaže Koneski*. Skopje.
- ŠOJAT, ANTUN 1985. Prva objavljena gramatika kajkavskoga književnog jezika. *Rasprave zavoda za jezik IFF* 10–11, 201–221.

- ŠOJAT, OLGA 1958. Život i rad Ignaca Kristijanovića. *Radovi JAZU*, 63–97.
- ŠTEBIH, BARBARA 2002. Aneksni rječnik Ignaca Kristijanovića. *Filologija*, 38–39.
- ŠTEBIH, BARBARA 2004. *Glagolski germanizmi u Rječniku hrvatskoga kajkavskog književnog jezika*, magistarski rad. Filozofski fakultet u Zagrebu.
- TAFRA, BRANKA 1993. *Gramatika u Hrvata i Vjekoslav Babukić*. Zagreb: Matice hrvatska.
- VINCE, ZLATKO 2002. *Putovima hrvatskoga književnog jezika*. Zagreb: Nakladni zavod Matice hrvatske.
- VONČINA, JOSIP 1988/89. O normi hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika. *Suvremena lingvistika*, 65–70.
- ŽEPIĆ, STANKO 1998. *Deutsche Grammatiken kroatischer Verfasser in der zweiten Hälfte des 18. Jahrhunderts*. Frankfurt am Main, Berlin, Bern, New York, Paris: Peter Lang.

## Namen der Wortarten in der kroatischen kajkawischen Schriftsprache

### Zusammenfassung

In der Arbeit wird die grammatische Terminologie, Termini für die Wortarten, in der kroatischen kajkawischen Schriftsprache untersucht. Der Analyse werden drei Wörterbücher und sieben Grammatiken unterzogen. Die kajkawische Terminologie wird mit den Terminologien der anderen zwei kroatischen Schriftsprachen verglichen. Die Resultate der durchgeführten Analyse zeigen, dass die kajkawischen Grammatiker und Lexikographen die ihnen vorausgehende grammatische Tradition gut kannten. Es lässt sich darauf schließen, dass man in allen drei kroatischen Schriftsprachen von einer einheitlichen grammatischen, d. h. linguistischen Terminologie sprechen kann.

Ključne riječi: hrvatski kajkavski književni jezik, gramatičko nazivlje, vrste riječi

Key words: Croatian Kajkavian standard language, grammatical terminology, parts of speech